

NAVOIIY VILOYATIDA TURISIK-EKSKURSIYA VA MASLAHAT XIZMATLARINING RIVOJLANISH DINAMIKASI VA MUAMMOLAR.

Fattoyev Islom Ilg‘or o‘g‘li

“Profi University” tarix va ijtimoiy fanlar o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Navoiy viloyatidagi turizm xizmatlarining muhim qismi bo‘lgan turistik ekskursiya va maslahat xizmatlarining Navoiy viloyatida u tashkil etilgan 1982-yildan 2022-yilgacha bo‘lgan faoliyati tarixi davrlarga bo‘lingan holatda atroflicha tahlil etilgan. Xulosa qismida esa mustaqillikdan oldingi va mustaqillikning dastlabki davrlari va 2017-yildan keyingi davrlardagi o‘zgarishlar ilmiy jihatdan asoslab berilgan. ekskursiya va maslahat xizmatlarining viloyat turizm sanoatida, viloyat iqtisodiyotidagi roli qanchalik muhim ekanligi faktlar asosida tahlil etilgan. Shuningdek, mavjud tadqiqotlarda turizm xizmatlari iqtisodiy jihatdan, ekskursiya faoliyati tashkiliy-metodik jihatdan, gidlik faoliyati kommunikativ jihatdan, axborot-maslahat xizmatlari esa servisning alohida turi sifatida o‘rganilganiga e‘tibor qaratilib, ushbu xizmatlarning Navoiy viloyatida tarixiy shakllanishi va o‘zaro bog‘liq holda rivojlanishi kompleks tarzda ahamiyat qaratilmaganligi borasidagi aniq fakt va dalillar mushohada qilingan.

Kalit so‘zlar: turizm, ekskursiya, servis, maslahat, joylashtirish, pandemiya, logistika, ekskursant, turistik firma, gid, institusional modernizatsiya, turistik yo‘nalish.

Kirish. Turizm faoliyati – bu kompleks ijtimoiy-iqtisodiy hodisa bo‘lib, u bevosita xizmatlar tizimiga tayanadi. Turizm xizmatlari deganda sayyohga to‘liq va sifatli dam olish, harakatlanish, joylashish, ovqatlanish, madaniy-ma‘rifiy, sog‘lomlashtirish va boshqa ehtiyojlarini qondiruvchi xizmatlar majmuasi tushuniladi. Turizm xizmatlari – sayyohlar harakati davomida zarur bo‘lgan moddiy va nomoddiy resurslar asosida ko‘rsatiladigan servis faoliyati bo‘lib, “tashrif buyuruvchilarning turizm xarajatlarini tashkil etuvchi tovar va xizmatlarni ularga bevosita taqdim etish⁹” ya’ni sayohat davomidagi sayyohning ehtiyojlarini qondirish uchun amalga oshiriladigan xizmatlardir.

Iqtisodchi olim I.S.Tuxliyev, “Turizm industriyasi – bu mehmonlar va joylashtirish vositalari, transport vositalari, umumiy ovqatlanish obyektlari, ko‘ngil ochish obyektlari va vositalari, davolash, sog‘lomlashtirish, sportga doir, diniy marosimchilik, ishbilarmonlikka

⁹ United Nations. International Recommendations for Tourism Statistics 2008 / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division; World Tourism Organization. – New York : United Nations, 2010. – P. 49

va boshqa maqsadlarga molik vositalar”¹⁰,- deya turizm sanoatiga turistik xizmatlar nuqtai nazardan ta’rif beradi. O‘zbekiston Respublikasi “Turizm to‘g‘risida”gi Qonunida (2019-yil 18-martdagi yangi tahriri) quyidagi turizm xizmatlari sanab o‘tilgan¹¹: joylashtirish (akkomodatsiya) xizmati, transport (logistika) xizmati, ovqatlanish xizmati, ekskursiya va maslahat xizmatlari, turist va ekskursantning ehtiyojini qanoatlantirishga xizmat qiladigan xizmatlar. Ular orasida ekskursiya va maslahat xizmatlari boshqa xizmat turlarini bog‘laydigan, turistik safarni mazmunan tashkil etuvchi xizmatlar sifatida namoyon bo‘ladi.

Ekskursiya xizmatlari – ekskursiyani ishlab chiqish, tashkil etish va o‘tkazishga qaratilgan turistik xizmatlar majmuasidir¹². Bunday xizmatlar sayyohlarning bilish va ma’rifiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi.

Metodologiya. Turistik-ekskursiya va maslahat xizmatlarining rivojlanishini o‘rganishda turizm xizmatlari, ekskursiya faoliyati, turistik mahsulot, gidlik faoliyati, axborot-kommunikatsiya hamda maslahat xizmatlariga oid ilmiy tadqiqotlar muhim nazariy-metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy adabiyotlarni shartli ravishda O‘zbekiston, MDH mamlakatlari va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan amalga oshirilgan izlanishlarga ajratish mumkin.

O‘zbekistonda turizm xizmatlarining nazariy va iqtisodiy asoslarini shakllantirishda I.S. Tuxliyev, T. Abdullaeva, M.T. Alimova, B.Sh. Safarov, A.A. Eshtayev, O.H. Hamidov, B.X. Turaev, M.Q. Pardayev, R. Hayitboyev, A.O. Karimov va boshqa tadqiqotchilarning ilmiy ishlari muhim o‘rin tutadi. Xususan, I.S. Tuxliyev, M.Q. Pardayev va T. Abdullaeva tomonidan turizm menejment, biznesni tashkil etish, xizmatlar, texnologiyalar va turistik mahsulot masalalari tizimli ravishda tadqiq etilgan, hududiy turizm bozorining rivojlanish xususiyatlari va tendensiyalari masalasiga alohida e’tibor qaratilgan. MDH davlatlarida olib borilgan tadqiqotlarga V.A. Kvartalnov, V.S. Senin, G.P. Doljenko, B.V. Yemelyanov, I.Orlov kabi tadqiqotchilar ekskursiya ishining tarixiy va metodik jihatlarini o‘rganishgan. Xorijiy tadqiqotchilardan E. Cohen, J. Christopher Holloway, B. Weiler, S. Ham va G. Moscardolarning izlanishlari ham muhim o‘rin tutadi. Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, turistik-ekskursiya xizmatlari bo‘yicha tadqiqotlar asosan uchta yo‘nalishda shakllangan: birinchisi – ekskursiya faoliyatining tarixiy va tashkiliy-metodik asoslari; ikkinchisi – gidlik faoliyati, kommunikatsiya va xizmat sifati; uchinchisi – turizm xizmatlari bozorining iqtisodiy, hududiy va innovatsion rivojlanishi. Axborot-maslahat xizmatlari bo‘yicha esa alohida tadqiqotlar mavjud bo‘lsa-da, ularning turistik-ekskursiya xizmatlari bilan o‘zaro bog‘liqligi, ayniqsa hududiy va tarixiy rivojlanish nuqtayi nazaridan yetarli darajada kompleks tadqiq etilmagan.

Shu sababli Navoiy viloyati misolida turistik-ekskursiya va maslahat xizmatlarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari, hududiy xususiyatlari hamda turizm xizmatlari

¹⁰ Тухлиев И. С., Хайитбоев Р., Сафаров Б. Ш., Турсунова Г. Р. Туризм асослари : дарслик. – Тошкент : Fan va texnologiya, 2014. – 152 б

¹¹ O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni: 2019-yil 18-iyul, O‘RQ-549-son [Elektron resurs]. – URL: <https://lex.uz/docs/-4428097> (ko‘rildi: 14.08.2025).

¹² ГОСТ Р 53522-2009. Туристские и экскурсионные услуги. Основные положения. – М. : Стандартинформ, 2010. – 1 с.

tizimidagi o‘rnini tarixiy-dinamik jihatdan o‘rganish ilmiy jihatdan dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Natijalar va muhokama. Navoiy viloyatida ekskursiya xizmatlarini shakllanishi va faoliyatini uch davrga bo‘lish mumkin. Bular 1982-1988-yillardagi tashkiliy bosqich, 1992-2000-yillar mustaqillikning dastlabki davridagi bosqich, 2000-2016-yillar xizmatlar diversifikatsiyasi davri, 2017-2022-yillar institutsional modernizatsiya davri.

1. Navoiy viloyatida ekskursiya xizmatlarning shakllanishi (1982-1988-yillar). Bu davrni o‘rganishdagi muhim masala sovet davridagi statistika hozirgi turizm statistikasi metodologiyasidan farq qiladi. Bugungi kunda “turistik firma”, “turist”, “ekskursant”, “joylashtirish vositalari”, “turizm xizmatlari” kabi kategoriyalar alohida hisobga olinadi. 1980-yillarda esa ko‘proq ekskursiya faoliyati ko‘pincha kasaba uyushmalari, madaniyat muassasalari, sayohat byurolari va boshqa ijtimoiy tashkilotlar faoliyati bilan bog‘langan.

Bu davrda ekskursiya xizmatlarining asosiy funksiyalarini quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

- tarixiy madaniy obyektlar bilan tanishtirish;
- korxona va ishlab chiqarish obyektlariga tashriflarni tashkil etish;
- o‘quvchi va talabalar uchun ma’rifiy ekskursiyalar;
- kasaba uyushmalari orqali ommaviy dam olish va sayohatlarni tashkil etish;
- turistik yo‘nalishlar haqida ma’lumot berish;
- transport va joylashtirish bilan bog‘liq tashkiliy xizmatlarni muvofiqlashtirish.

Shuningdek, Sovet davridagi maslahat xizmati faoliyati ko‘proq sayohat yo‘nalishini tanlash, transportdan foydalanish, ekskursiya dasturi va dam olish imkoniyatlari haqida axborot berish ko‘rinishida bo‘lgan. Keyingi yillarda maslahat xizmatlarining mazmuni tubdan o‘zgardi. 2022-yilga kelib uni turistik qaror qabul qilish jarayonining axborot infratuzilmasi sifatida talqin qilish mumkin (qarang 1-jadval).

1-jadval.

1982-2022-yillarda turistik maslahat xizmatlarining transformatsiyasi¹³.

№	Yillar	Maslahat
1	1980-yillar	Axborot berish va sayohatni tashkillashtirishga ko‘maklashish
2	1990-yillar	Turistik yo‘nalish va xizmatlarni tanlash
3	2000-yillar	Turistik mahsulotni shakllantirish va sotish
4	2010-yillar	Turistik agentlik, gid, transport va joylashtirish xizmatlarini integratsiyalashtirish
5	2020-yillar	Raqamli axborot, onlayn bron, elektron xarita, marshrutni individual tanlash va xizmatlarni kompleks boshqarish

Navoiy viloyatida 1980-yillarda ekskursiya xizmatlari ko‘proq Navoiy shahri, Zarafshon shahri, Karmana va Nurota tumanlariga qaratilgan bo‘lib, ular tarixiy-madaniy meros ob‘ektlari, ishlab chiqarish korxonalari, shuningdek, tabiiy landshaftlar bilan tanishtirishni o‘z ichiga olgan. Masalan, Nurota tog‘lari, “Chashma” majmuasi, qadimgi karvon yo‘llariga ekskursiyalarni yo‘lga qo‘yganlar.

¹³ Jadval muallif tadqiqotlari asosida tayyorlandi.

Bu davrda turizm va ekskursiya faoliyatini tashkil etish Respublika turizm va ekskursiya kengashi va uning hududiy tuzilmalari orqali amalga oshirilgan. Bu tuzilmalar turizm xizmatlar sifatini oshirish, turizm-ekskursiya xodimlarini tayyorlash, ularni malakasini oshirish, metodik materiallar bilan ta'minlashga e'tobor qaratgan¹⁴. Shu davrda ekskursiya dasturlarining asosiy xususiyati ularning mafkuraviy yondashuv asosida tuzilishi edi. Masalan, gidlar ishlab chiqarish korxonalariga olib borilganda, ekskursiya mazmunida "sotsialistik mehnat yutuqlari" alohida ta'kidlanishi, tarixiy obidalar bo'yicha esa "xalqlar do'stligi va millatlararo birlik" g'oyalari targ'ib qilinishi kerak edi. Shuningdek, turizm rivoji bozor talabi bilan emas, davlat rejalashtirish mexanizmi orqali amalga oshirilgan. Markaz tomonidan 1985-1990-yillarda Ittifoq hududlari bo'yicha turizm va ekskursiyalar uchun mablag' ajratilib, O'zbekiston SSRga 86 mln. rubl ajratilgan. Bu butun SSSRga ajratilgan mablag'ning atigi 3%ni tashkil qilgan¹⁵.

Ekskursiyalar ko'p hollarda ichki turistlarga qaratilgan edi. Chunki xorijiy sayyohlar bilan ishlash huquqi asosan "Inturist" markaziga berilgan, hududiy bo'limlar esa chet elliklarni faqat markaz orqali qabul qilar edilar. Shu sababli, boshqa hududlar kabi Navoiy viloyatida ham 1980-yillarda ekskursiyalarning asosiy qismi o'quvchilar, talabalar va ishchilar uchun madaniy-ma'rifiy sayohatlarni tashkil etishdan iborat bo'ldi. Bu SSSR Ministrlar Sovetining 1980, 1985-yillardagi qarorlarida o'z aksini topgan.

2. Bozor munosabatlariga o'tish va turistik maslahat xizmatlarining institutsionallasuvi (1992-2016-yillar). Navoiy viloyati 1988-yilda tugatilib, mustaqillikka erishilgach 1992-yilda qayta tashkil etildi¹⁶. Mustaqillikdan keyin ekskursiya xizmatlari asta-sekin turistik mahsulotni sotish va turist ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan bozor xizmatiga aylana boshladi.

Navoiy viloyati geografik jihatdan Samarqand va Buxoro kabi tabiiy turizm markazlari oralig'ida joylashgani sababli, viloyatni faqat mustaqil turistik yo'nalish sifatida emas, balki tranzit-ekskursiya hududi sifatida ham rivojlantirish imkoniyati mavjud edi. Bu modelda maslahat xizmatlari muhim bo'lib, tranzit turistga qaysi obyektga borish, qancha vaqt sarflash, transport turini tanlash, qisqa ekskursiya dasturini shakllantirish, tunab qolish zarur yoki zarur emasligi, mahalliy gid xizmatidan foydalanish kabi masalalarda tezkor maslahat kerak bo'ladi. Shu sababli mustaqillik davrida Navoiy viloyati qayta tashkil etilgach maslahat xizmatlari oddiy axborot berishdan turistik marshrutni rejalashtirishga yordam beruvchi xizmat turiga aylana boshladi.

¹⁴ Постановление ЦК КПСС, Совета Министров СССР, ВЦСПС от 31.10.1980 № 983 «О дальнейшем развитии и совершенствовании туристско-экскурсионного дела в стране» [Электронный ресурс]. – URL: https://ru.wikisource.org/wiki/Постановление_ЦК_КПСС,_Совета_Министров_СССР,_ВЦСПС_от_31.10.1980.№983 (ko'rildi: 29.08.2025).

¹⁵ Постановление ЦК КПСС, Совета Министров СССР, ВЦСПС и ЦК ВЛКСМ от 18 июля 1985 г. № 674 "О мерах по развитию туризма и совершенствованию туристско-экскурсионного обслуживания населения в стране в 1986-1990 годах и на период до 2000 года".

¹⁶ Сайдбобов З. А. Историческая география : учебник для студентов высших учебных заведений / З. А. Сайдбобов ; отв. ред. Р. Х. Муртазаева ; М-во высш. и сред. спец. образования Респ. Узбекистан. – Ташкент : Издательско-полиграфический творческий дом имени Чулпана, 2011. – 192 с.

3. Xizmatlar tarkibining kengayishi (2000-2016-yillar). 2000-yillarda O‘zbekistonda turizm infratuzilmasining bosqichma-bosqich rivojlanishi ekskursiya xizmatlari uchun ham yangi imkoniyatlar yaratdi. Biroq Navoiy viloyatida bu davr bo‘yicha aynan ekskursiya va maslahat xizmatlarining yillik statistik qatori ochiq rasmiy manbalarda to‘liq saqlanmagan. Shuning uchun, 2000-yillarda ekskursiya xizmatlari ko‘rsatkichlarini hozirgi statistik metodologiya bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri taqqoslash mumkin emas.

Shunga qaramay, bu davrda Navoiy viloyatining turistik xizmatlar tizimida quyidagi yo‘nalishlar shakllangan deb baholash mumkin:

Birinchidan, tarixiy-madaniy obyektlarni turistik marshrutlarga kiritish;

Ikkinchidan, Nurota tog‘lari va tabiiy landshaftlaridan foydalanish;

Uchinchidan, Aydarko‘l, Tudako‘l, shuningdek, Nurota, Navbahor hududlarining rekreatsion imkoniyatlaridan foydalanish;

To‘rtinchidan, Zarafshon, Uchquduq va Navoiy shaharlari sanoat va urbanistik obyektlarni ekskursiya dasturlariga qo‘shish;

Beshinchidan, mahalliy turistik agentliklar orqali marshrutlarni tashkil etish.

Natijada bu davrda ekskursiya xizmati bir obyektni ko‘rsatish bilan cheklanmay, transport, axborot, joylashtirish, ovqatlanish, madaniy dastur elementlarini birlashtiruvchi umumiy xizmatga aylana boshladi.

4. Institutsional modernizatsiya davri (2017-2022-yillar). 2017-yil Navoiy viloyati turizm xizmatlari rivojida yangi bosqichning boshlanishi sifatida qarash mumkin. Sababi mamlakat rahbarining 2016-yildagi farmoni bilan turizmni iqtisodiyotning muhim bo‘lagi sifatida rivojlantirishga yangi institutsional yondashuv joriy etilganidir. Unda hududlarning turizm salohiyatidan samarali foydalanish, turizm infratuzilmasini rivojlantirish, yangi turistik mahsulotlar yaratish va turizm boshqaruvini takomillashtirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan¹⁷.

2-jadval

Navoiy viloyatida turizmning asosiy ko‘rsatkichlari 2017-2022-yillar¹⁸.

Ko‘rsatkich	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Tashrif buyurgan turistlar (ming kishi)	2131	2573	2461	21	531	1021
Mahalliy turistlar (ming kishi)	2110	2540	2404	18	522	995
Xorijiy turistlar (ming kishi)	21,3	32,6	57,4	2,8	9,0	26,2
Joylashtirish vositalari soni	40	44	67	74	81	86
Joylashtirish vositalaridagi o‘rinlar soni	1650	2542	3170	3545	3570	4193
Turistik firma va tashkilotlar	4	6	7	4	10	13
Gid-tarjimonlar	2	2	5	9	13	17
Turistik diqqatga sazovor obyektlar	18	20	25	31	38	40
Turistik yo‘nalishlar	40	53	60	70	83	94

¹⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida: 2016-yil 2-dekabrda PF-4861-son [Elektron resurs]. – URL: <https://lex.uz/docs/-3077025> (ko‘rildi: 31.08.2025).

¹⁸ Jadval muallif tomonidan O‘zbekiston Milliy statistika qo‘mitasi, Navoiy viloyati turizm boshqarmasi, Navoiy viloyati statistika boshqarmasi statistika byulletenlari ma’lumotlari, Karimov A. A. Turistik destinatsiyalarni samarali rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish (Navoiy viloyati misolida): iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Samarqand, 2024. – 14 b. manbasi asosida tayyorlandi.

2017-yilda viloyatga 2,131 mln nafar turist tashrif buyurgan bo‘lsa, keyingi yil bu ko‘rsatkich qariyb 500 ming nafarga ko‘paygan. 2019-yilda 2,461 mln kishini tashkil qilgan. 2020-yilda esa pandemiya ta‘sirida ko‘rsatkich atigi 21 ming kishigacha pasayib, 2019-yilga nisbatan 10 barobardan ortiq qisqargan. Pandemiya natijasida viloyatga sayyohlar sonining kamayishidan ayniqsa, ekskursiya xizmatlari zarar ko‘rgan, chunki ular odamlarning bir joydan ikkinchi joyga harakatlanishi, guruhli tashriflar, muzey va madaniy obyektlarga kirish, gid bilan bevosita muloqot, transport xizmatlari kabi faoliyatlarga bog‘liq. Shunga qaramay 2020-yilda joylashtirish vositalari soni 74 taga yetgan. Bu pandemiya sharoitida infratuzilma soni qisqa muddatda kamaymaganini, balki ayrim yangi obyektlar hisobiga ko‘payganini ko‘rsatadi. Demak, infratuzilmaning miqdoriy o‘shishi turist oqimining avtomatik o‘shishini kafolatlamaydi. Turistik talab transport, reklama, xavfsizlik va ekskursiya xizmatlari birgalikda rivojlanishi kerak.

2021-yilda turizm oqimi 531 ming kishiga, 2022-yilda esa 1,021 mln kishiga tiklangan (qarang 2-jadval). Demak, 2017-2022-yillardagi turizm rivojlanishi oddiy chiziqli o‘shish sifatida emas, balki inqiroz va tiklanish sxemasi asosida baholash maqsadga muvofiq.

Navoiy viloyatida turizmning o‘ziga xos jihati – ichki turistlar ulushining juda yuqoriligi. 2019-yilda 2,404 mln nafar mahalliy turist qayd etilgan bo‘lsa, xorijiy turistlar soni 57,4 ming kishini tashkil qilgan. Shunday qilib, xorijiy turistlarning jami oqimdagi ulushi taxminan atigi 2,3 % bo‘gan. 2022-yilda esa 995 ming mahalliy sayyoh va 26,2 ming xorijiy turist qayd etilgan. Xorijiy turistlarning ulushi taxminan 2,6 % ni tashkil qilgan. Bu ko‘rsatkich Navoiy viloyatida ekskursiya va maslahat xizmatlarini rivojlantirishda ichki turizm segmenti hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Ya‘ni xizmatlar faqat chet ellik sayyohlarga mo‘ljallangan bo‘lishi emas, balki maktab o‘quchilari, talabalar, oilaviy sayohatchilar, tashkilot va korxona xodimlari, mahalliy ziyoratchilar, boshqa viloyatdan keluvchi sayyohlar uchun ham ishlab chiqilishi kerak (qarang 3-jadval). Bu xulosa Navoiy viloyatida ekskursiya xizmatlarining kelajakdagi bozorini baholashda muhimdir.

3-jadval.

Navoiy viloyatida ekskursiya xizmatlari bozori segmentlari¹⁹.

Segment	Asosiy iste‘molchi	Xizmat shakli
Ta‘limiy	Maktab, OTM talabalari	Ma‘rifiy ekskursiya
Korporativ	Korxona xodimlari	Jamoaviy sayohat
Ichki turizm	O‘zbekiston fuqarolari	1-2 kunlik tur
Ziyorat	Ziyoratchilar	Ziyorat marshruti
Ekoturizm	Tabiatga qiziquvchilar	Tabiiy hududlarga ekskursiya
Xalqaro	Xorijiy turistlar	Gid-tarjimonli tur
Tranzit	Samarqand-Buxoro yo‘nalishidagi sayyohlar	Qisqa ekskursiya

Ekskursiya xizmatlarining professional darajasini baholashda gid va tarjimonlar soni muhim ko‘rsatkichdir. 2017-yilda viloyatda atigi 2 ta gid-tarjimon qayd etilgan bo‘lsa, 2019-yilda ularning soni 5 nafarga. 2020-yilda 9 nafarga, 2021-yilda 13 nafarga va 2022-yilda 17

¹⁹ Jadval muallif tadqiqotlari natijasida tayyorlandi.

nafarga yetgan (qarang 2-jadval). 2016-2022-yillar oralig‘ida gid-tarjimonlar soni 8,5 baravar o‘shishi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. Chunki turistlar sonining o‘shishi o‘z-o‘zidan sifatli ekskursiya xizmatining mavjudligini anglatmaydi. Buning uchun hududga turistlar oqimi, gid, marshrut, axborot, obyektning talqin qilish kabi sifatli xizmatlar zanjiri shakllanishi kerak. Shu nuqatani nazardan gidlar sonining o‘shishi viloyatda ekskursiya xizmatlarining institutsional va professional bazasi shakllanayotganini ko‘rsatadi. Biroq 17 nafar gid 1 mln.dan ortiq turist oqimi bilan taqqoslaganda hali juda kam. Bu yerda statistik ko‘rsatkichlarni bevosita “17 gid 1 mln turistga xizmat ko‘rsatgan” tarzida talqin qilish xato bo‘ladi, chunki turistlarning katta qismi mustaqil sayohatchilar bo‘lishi mumkin. Lekin ko‘rsatkich professional ekskursiya xizmatlarining qamrovi hali turizmning umumiy hajmiga nisbatan cheklanganligini ko‘rsatadigan muhim signal sifatida qaralishi mumkin.

2017-yilda Navoiy viloyatida 40 ta turistik yo‘nalish mavjud bo‘lgan bo‘lsa, keyingi yili 53 ta, 2022-yilda 94 taga yetgan. Natijada 2017-2022-yillarda turistik yo‘nalishlar soni qariyb 2,4 baravar oshgan. Turistik yo‘nalishlarning ko‘payishi turistik obyektlarni xizmatlar tizimiga jalb qilish, yangi ekskursiya dasturlarini shakllantirish, gidlar uchun yangi ish yo‘nalishlarini yaratish, transport xizmatlariga talabni oshirish va mahalliy aholi uchun turistik xizmatlar bozorini kengaytirish imkonini berdi. Shu sababli yo‘nalishlar sonining ko‘payishi Navoiy viloyatida ekskursiya xizmatlari bozorining mahsulot jihatdan diversifikatsiyalashuvi sifatida baholanishi mumkin.

Ekskursiya xizmatlarining asosiy resursi – turistga namoyish qilinadigan obyekt, 2016-yilda viloyatda 17 ta turizm namoyish obyekti qayd qilingan bo‘lsa, 2022-yilda ularning soni 40 taga yetgan (qarang 2-jadval). Olti yil davomida ularning soni 2,35 baravarga oshgani ekskursiya xizmatlari mazmunini kengaytirdi. Chunki obyektlar sonining oshishi ekskursiyalar turning oshishiga imkon yaratadi. Navoiy viloyati tabiiy va tarixiy obyektlarni bir hududda birlashtirgan bo‘lib, Nurota tog‘lari, Aydarko‘l hududi, Sarmishsoy, Raboti Malik va boshqa tarixiy va tabiiy obyektlar turli turistik segmentlar uchun turlicha mazmun yaratish imkonini beradi.

2022-yilgi rasmiy statistika Navoiy viloyatida turistik firmalar faoliyatining ham kengayganini ko‘rsatadi. Bir yil avval 10 ta bo‘lgan turistik firma va tashkilotlar soni 2022-yilda 13 taga yetgan. Ular tomonidan 14,8 ming kishiga xizmat ko‘rsatilgan. Hududiy jihatdan ushbu firmalarning 61,5 foizi Navoiy shahriga 15,5 foizi Karmana tumanida joylashgan, qolgan qismi esa Zarafshon shahri, Qiziltepa va Xatirchi tumanlariga to‘g‘ri kelgan²⁰. Bu esa turistik maslahat va ekskursiya xizmatlarining hududiy jihatdan hali Navoiy shahri atrofida to‘planib qolganini ko‘rsatadi. Bu holatning ijobiy tomoni – Navoiy shahri transport, aloqa, kadrlar va boshqaruv xizmatlari jihatdan qulay markaz hisoblanadi. Salbiy tomoni – turistlar oqimi chekka tumanlarning turistik resurslariga to‘liq tarqalmasligi mumkin. Shuning uchun kelajakda turistik maslahat punktlarini sonini viloyat miqyosida kengaytirish maqsadga muvofiq.

²⁰ Navoiy viloyati statistika boshqarmasi. 2022-yilda Navoiy viloyatida turizm va dam olish rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari : statistik byulleten. – Navoiy : Navoiy viloyati statistika boshqarmasi, 2023. – 3-4 b

2022-yilda turistik firma va tashkilotlar tomonidan xizmat ko‘rsatilgan 14817 kishining 11876 nafari bir kunlik tashrif buyuruvchilar ya’ni ekskursantlar, 2941 nafari tunab qoluvchi tashrif buyuruvchilardir²¹. Demak tashriflarning 80,1 %i ekskursantlar bo‘lib, bu viloyatda qisqa muddatli ekskursiya ichki turizm xizmatlariga talab yuqoriligini ko‘rsatadi. Boshqacha aytganda, viloyatda turizmni rivojlantirish faqat mehmonxonalar soni va sig‘imini oshirish bilan emas, balki qisqa muddatli turistik dasturlarni ko‘paytirish orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

2022-Navoiy viloyatini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo‘yicha hukumat qarori qabul qilindi²². Bu hujjat turizmni jadal rivojlantirish, viloyatning turistik salohiyatidan samarali foydalanish, infratuzilmani yaxshilash, yangi turizm mahsulotlarini yaratish vazifalari belgilandi. Shu bilan 2022-yildan ekskursiya xizmatlari rivojida turizm infratuzilmasining boshqa elementlarini bir tizimda jamlagan (qarang 1-jadval) yangi davr boshlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. United Nations. International Recommendations for Tourism Statistics 2008 / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division; World Tourism Organization. – New York : United Nations, 2010. – P. 134

2. Тухлиев И. С., Хайитбоев Р., Сафаров Б. Ш., Турсунова Г. Р. Туризм асослари : дарслик. – Тошкент : Fan va texnologiya, 2014. – 332 б

3. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni: 2019-yil 18-iyul, O‘RQ-549-son [Elektron resurs]. – URL: <https://lex.uz/docs/-4428097> (ko‘rildi: 14.08.2025).

4. ГОСТ Р 53522-2009. Туристские и экскурсионные услуги. Основные положения. – М. : Стандартинформ, 2010. – 11 с.

5. Постановление ЦК КПСС, Совета Министров СССР, ВЦСПС от 31.10.1980 № 983 «О дальнейшем развитии и совершенствовании туристско-экскурсионного дела в стране» [Электронный ресурс]. – URL: https://ru.wikisource.org/wiki/Постановление_ЦК_КПСС,_Совета_Министров_СССР,_В_ЦСПС_от_31.10.1980.№983 (ko‘rildi: 29.08.2025).

6. Постановление ЦК КПСС, Совета Министров СССР, ВЦСПС и ЦК ВЛКСМ от 18 июля 1985 г. № 674 “О мерах по развитию туризма и совершенствованию туристско-экскурсионного обслуживания населения в стране в 1986-1990 годах и на период до 2000 года”.

7. Сайдбобов З. А. Историческая география : учебник для студентов высших учебных заведений / З. А. Сайдбобов ; отв. ред. Р. Х. Муртазаева ; М-во высш. и сред. спец. образования Респ. Узбекистан. – Ташкент : Издательско-полиграфический творческий дом имени Чулпана, 2011. – 224 с.

²¹ Navoiy viloyati statistika boshqarmasi. 2022-yilda Navoiy viloyatida turizm va dam olish rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari : statistik byulleten. – Navoiy : Navoiy viloyati statistika boshqarmasi, 2023. – 5 b

²² O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. 2022-2026-yillarda Navoiy viloyati hududlarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida: 2022-yil 27-apreldagi 217-son. – Elektron resurs. – <https://lex.uz/docs/-5988219> (ko‘rildi: 29.08.2026).

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida: 2016-yil 2-dekabrda PF-4861-son [Elektron resurs]. – URL: <https://lex.uz/docs/-3077025> (ko‘rildi: 31.08.2025).

9. Karimov A. A. Turistik destinatsiyalarni samarali rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish (Navoiy viloyati misolida): iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Samarqand, 2024. – 60 b.

10. Navoiy viloyati statistika boshqarmasi. 2022-yilda Navoiy viloyatida turizm va dam olish rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari : statistik byulleten. – Navoiy : Navoiy viloyati statistika boshqarmasi, 2023. – 19 b

11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. 2022-2026-yillarda Navoiy viloyati hududlarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida: 2022-yil 27-apreldagi 217-son. – Elektron resurs. – <https://lex.uz/docs/-5988219> (ko‘rildi: 29.08.2026).